

DEN DÖDA BYN

Av Rickard Nilsson 1960

Kristianstadsborna har aldrig upptäckt Lerjevallen, Friluftsfrämjandets stuga vid Lerjesjön. Det går ingen bilväg dit, ehuru en skylt vid Kaffatorp påstår det och en parkeringsskylt invid stugan markerar bilägarnas framtidsförhoppningar. Än så länge är det lättare att bila till en fjällsjö i Härjedalen, där man kan uppleva ungefär detsamma, en riktig vildmark, som förmått förskansa sig med stenblock, taggar och snår mot människors intrång. Den lockar inte till besök utan utmanar till försök att trotsa. Murliknande stengärdesgårdar mitt inne i skogen förefaller att vara anlagda som skydd av naturen själv. I denna vildmark under bok, gran och grön mossor sover "den döda byn", gömd och glömd. De som aldrig upptäckt Lerjevallen kan icke märkt hur byn försvann. Det är icke stort mer än ett halvsekel sedan ett 20-tal torp låg där. Några tandlösa stengrunder står kvar, det rosar ännu i gamla skorstenspipor, susar milt i vårdträden, men rövningarna har grott igen och livsverken är utplånade. Vem kan nu skriva ett äreminne över folket som bodde där med ledning av spåren av deras verk?

Högst uppe på Bjäret ligger ruinerna efter "Kitta-Pers". Kitta-Per och hans far Kitta-Sven måste ha varit något av naturkraften själv. För den som sett Keobspyramiden är Bjärets stenmassor mera imponerande. Egyptens pyramider imponerar genom meningslösheten av tusentals slavarbetares verk. Kring Bjäret har några människor släpat samman stenmassorna för att bryta mark åt sina efterkommande. Våldiga stenblock är prydligt staplade på varandra till eviga monument över vardagsslit och vackra framtidsdrömmar. Det finns pyramider vid Gize som är mindre än Kitta-Svens och hans pågs. Kitta-Per dog 1960 på Hjärsås ålderdomshem. Så länge han levde stod huset kvar fyllt till taket med tidningar, ty Kitta-Per hade försökt följa med sin tid. Han prenumererade på Kristianstadsbladet och flera tidskrifter, samt läste dem grundligt. Men han hade inte alltid att läsa dem genast. Han staplade dem på hög och läste i rätt ordning och kom därför litet efter i aktualiteterna, något år eller så, men vad gjorde väl det i den tidlösa friden på Bjäret. Innan han dog ville han återse sitt gamla hem och vandrade en dag uppför vägen, som han röjt. Han stannade i backen invid "Knurra-Nissens" och såg länge mot den grå brädhög, som en gång utgjort granntorpet. Han såg ungsbogen som växt upp över tegnen, kastade en blick upp mot sitt, sedan vände han och gick tillbaka. Han ville minnas sin egen gård som den var och icke som den blivit.

Knurra-Nissen var en tystlåten man, som strävade för sin rikedom i livet, dottern "Väva-Anna", en riktig konstväverska. Hon bodde länge ensam kvar på torpet, men led svårt av reumatism på gamla dar och gick på kryckor. Varje söndag linkade hon prydlig och fin till kyrkan i Vånga med psalmboken och snoggan i en bakficka på kjolen. Hon vävde in i det sista på fattighuset, där hon slutade sina dagar. I en skrevla bland bergen låg Berga-Svens koja. Barja-

Schwenn spelade fiol till älvdansen om kvällarna, men han spelte inga riktiga låtar utan det blev vad fiolen gnällde, när han gned på den i takt med dimvalsen. "Bjära-Massen" i backen ovanför kunde höra honom, mens han vilade sig på en stenhög efter dagens slit. Nu finns det icke mera kvar av "Bjära-Massens" torp äv av spelmannens koja, några stenhögar bland de andra, i skogen, som grott igen åkern, där Bjära-Mats slet ihjäl sig för sin lille påg.

Stava-Per var skräddare, som sydde och arbetade för arrendet under en gård i Hemmingslycke. Hemma på torpet sydde han lappar på lappar, egna och andras, för en sylön i en bättre värld, dit de flesta av hans ungar flydde före honom. Stava-Lille-Per var en av de sista i byn och två stockar över en grop, utvisar platsen för Stavatorpet. Närmaste granne var Örn-Ola, som var slaktare och sålde kött i Kristianstad. Han blev ofta länge i stan och hade sällan pengar med sig hem. Barnen trivdes inte i skogen, grebban gifte sig nere i bygden och pågen for till Amerika. Jordmånen i Kansas gav bättre lön för mödan och arbetet hade han i blodet. Men än blommar vårdträdet vackert om våren över stengrunden hos Örn-Olas, om någon miljonär från USA skulle komma på besök. På Löne-torpet bodde Löne-Sven med sin gamla mor. Han arbetade för arrendet nere i Staversvad och gick trött hem på kvällen. Han satte sig en gång att vila i uppførsbacken och somnade, men vaknade tids nog för att hinna tillbaka till arbetet i morgonstunden. Löne-Elna ängslades för trolltyget i skogen och gömde sina få ägodelar under stenar och buskar. Stengärdesgården runt torpets ruiner är bygd ihålig som en god gömma. Men den är nu lika tom som stenkällaren och fårkätten, där det nog alltid varit tomt på det mesta. Mitt i byn låg "Lusetorget", en glänta i skogen där vallarpågarna höll till. En tös, som tjänte i Hemmingslycke, hade råkat i olycka med en vallarpåg och gömde barnet sitt i en risikoja på Lusetorgsbacken. Kersti hette barnet och vallarepågen vaktade ungen. Han tröstade stundom modern nere i Hemmingslycke med en vallarlåt från näverlur.

"TURI-LURI, KJORSTENA DINA LEVER I GRANESKOGENS HYDDA ÄN"

Hur länge lilla Kjorstena levde och hur det sedan gick vet Gud alen i sin barmhärtighet. Lika illa ställt hade Jockum-Anna, som bodde i en backstuga med sin lilla Ingrid. Jockum-Fritz var en tysk krigsman, som följt svenska hären hem från Karl-Johans tyska fälttåg och han var far till Jockum-Anna. Hon sade aldrig vem som var far till barnet sitt, men det blev känt, när en torpare ruade sig svårt på dödsbädden över det onda han gjort mot Jockum-Anna. Prästen i Vånga gav honom Guds förlåtelse och då fick han den säkert även av Jockum-Anna. Tolv stenar mot en backsluttning är resterna av Jockum-Annas hydda och ett minnesmärke över ett människoöde.

Vid Enekärret låg soldaten Modigs torp. Modig hade varit med mot Napoleon, "när di sköd opp Lepsi porta". Han beskrivs som en barsk knekt, som kunde rysliga historier om kriget och blev tvärarg av fosterlandskärlek när han fick uniformen på sig. Sonen Nils övertog torpet och bodde där med åtta barn och tre

fosterbarn. Dotterdottern Lydia lever än i sitt torp, det sista som ännu står. ”Korga-Thomassons”, med namn efter en gammal korgmakare för länge sedan. Hon minns ännu auktionen efter Bjära-Massen i slutet på 1890-talet, ”då där var fullt med folk”. ”Di levde på råg och potäter, plockade bär i skogen och ungarna bar bären i tve-gåla-säckar till Kristianstad och sen sprang di i kapp hem. Di brukade sälja bären till sockerbagare och fick sockerkaksbitar me sig hem till di andra ungarna”, berättar mor Lydia. ”Di var fattiga, men logna människor, som höll sej till Guss ord. Di var väl inte religiösa det kan betyda så mycket, men di förtrösta på Gud och de behövdes”. Mor Lydia minns än hur torparna körde med kor till kvarnen med melden. ”Det gick inte fort, men di hade inte brått heller”.

Lydia Svensson är 74 år (1960) och trivs bäst ”hemma i skogen” med gamle kungen på stugväggen, sina två kor och sin ”lycka”. 200 steg har hon till källan, där hon hämtar vatten, och en fjärdingsmil till närmaste granne, Oskar Ohlin i Blomstertorpet, men då är man nästan framme i Staversvad. Ohlin lever bland blommorna, som han älskar och kan namnge på latin, men han säljer dem inte. Hans blommor är minnesgården över den döda byn.

Nere vid sjön bodde byns bonde ”Marje-Månsen” och hans äga står med gårds-tecken på fältkartan från 1860. Han var ensam med de sina om den vackra sjön tills ”Valla-Nissen” kom och byggde torpet där ”Främjandets” stuga nu ligger. Han hade tjänat knekt, innan han blev bonde, men spelade bort sin gård och slutade sina dagar på Lerjetorpet lika fattig som han börjat. Han var en godmodig man, men spelade in i det sista om ören och tändstickor utan större framgång. Och både Marje-Månsens gård och Valla-Nissens torp är borta ur tiden.

Bäcken från Lerjesjön drev en mölla en gång i tiden. Kvarnstenarna ligger kvar, men bäcken har sinat till en rännil, som var en å innan den blev en bäck. Namnet Staversvad på den vackra byn nedanför berget tyder på att man inte alltid kunnat hoppa över vattnet var som helst. De välskötta gårdarna i gamla Staversvad gömmer ännu på gamla minnen från ”den döda byn” uppe i bergen, där vildmarken tog vid. Det kommer icke längre några torpare ned längs stigarna för att arbeta för arrendet. Den tiden är förbi och väl är det. De gamla vilar efter sitt slit invid kyrkan i Vånga. Ändå är det något vemodigt och beklämmande att generationers livsverk däruppe i skogarna är så totalt utplånat. Barnbarnen fick det bättre och då var inte allt förgäves.